

זקנת השבת

רומן היסטורי רחב יריעה מציג את סיפורה של משפחת רוטשילד מנקודת מבטה של גוטל, אם המשפחה. לצד מידע מפורט המבוסס על תחקיר היסטורי מקיף מכיל הספר גם אמירות אנכרוניסטיות שנדמה כי הן משקפות את עולמה של הסופרת יותר מאשר את רוח התקופה | ימימה חובב

וסותרים: חילון, התבוללות והמרה, אך גם לאומיות יהודית וציונות.

משפחה וסמל

המשפחה שתולדותיה שזורות אולי יותר מכל משפחה אחרת בתהליך סבוך זה היא משפחת רוטשילד; משפחה שהפכה לרשת שהתפרסה על פני ארצות ועל פני דורות. משפחה שהפכה לסמל. ראשיתה של השושלת במאיר אמשל רוטשילד, סוחר ובנקאי מהגטו היהודי בפרנקפורט, שבעזרת תושייה וחשיבה כלכלית מבריקה ותוך ניצול תנאי הזמן הפך לסוכנם של שליטים והצליח להקים בעשר אצבעותיו אימפריה כלכלית אדירה שחלשה על כל מרכז אירופה ומערבה. הוא כיוון את חמשת בניו להקים סניפים נוספים של הבנק המשפחתי בפריז, בלונדון, בווינה ובנאפולי. המשפחה מימנה צבאות, הניעה מהלכים פוליטיים בינלאומיים, והייתה קשורה בתהליכי הפיתוח הכלכלי של העידן המודרני: פריסת רשת מסילות ברזל על פני אירופה, כריית תעלת סואץ ועוד אינספור מיזמים. לא בכדי אחד הדימויים האנטישמיים הנפוצים – צבתות הסרן הלופתות את העולם – קשור בשמה של משפחת בנקאים חובקת עולם זו. משפחת רוטשילד גם הובילה את תהליך ההתערות התרבותית בחברה

חת הדרמות הגדולות שפקדו את העם היהודי בעת החדשה קשורה ביציאתם של יהודי

מרכז אירופה מהגטו – יציאה פיזית שהתאפשרה בשל שינויים בחקיקה האנטי יהודית, יציאה חברתית מגבולות הקהילה ויציאה מנטלית מדפוסי הקיום והחשיבה המסורתיים. תהליך זה – שנתיב התקדמותו כלל עליות ומורדות – היה כרוך במאבקים פוליטיים לצד שינויים חברתיים וכלכליים שהתרחשו 'מלמטה' גם בלא גיבויים של המחוקקים, והיה מלווה גם בתקוות לצד אכזבות ומפחי נפש. התערות היהודים בחברה הסובבת תבעה מהם מחירים כבדים: ויתור על סממנים מייחדים, פירוק מוסדות הקהילה, פגיעה אנושה בקיום מצוות הדת, חובת גיוס לצבא שדרשה לא פעם נאמנות כפולה – למדינת הלאום ולעם היהודי, משברי זהות ועוד. דווקא ההצלחה הנביטה קנאה, וזו הולידה שנאה ועוררה את תנועת האנטישמיות המודרנית. משברי הזהות וחיפוש מוקדי הזדהות חדשים מכאן, והאנטישמיות המודרנית מכאן, עוררו חזרה לשורשים הלאומיים וזירזו בין השאר את צמיחת הציונות. וכך קרה שהיציאה מהגטו הביאה בסופו של דבר להתפצלות הקהילות למגוון תנועות וזרמים, חלקם מנוגדים

אהבתה של גברת רוטשילד

שרה אהרוני

ידיעות ספרים, 2015, 429 עמ'

גוטל רוטשילד, רישום בעיפרון
שצייר מוריץ אופנהיים כהכנה
ליצירת דיוקן בצבעי שמן. לא ידוע
אם הדיוקן הושלם בסופו של דבר

הבחירה בנקודת מבטה של גוטל כמוקד הסיפור היא בחירה מרעננת, המסיטה את מבטו של הקורא מהגברים העומדים בקדמת הבימה אל האישה שהייתה מוצנעת מאחורי הקלעים

של גוטל – הדמות הספרותית כמו גם זו ההיסטורית – הייתה בבית היהודי וברחוב היהודים שבו חיה עד יום מותה. ילדיה וילדיהם אחריהם כבר בחרו בחירה שונה – בעולם שמחוץ לגטו, כשכל אחד מהם משמר במידה שונה את שנטל עמו מן הבית היהודי. הסיפור נפתח בשנת תק"ל (1770), כשגוטל בת ה-17 נתקלת מבעד לחלון בדמותו של מאיר אמשל והתרגשותה מניעה אותה להעלות את מחשבותיה על הכתב ביומן – מחברת חשבונות שקיבלה מאביה שנתיים קודם לכן – ומסתיימת

המסורתית הניעה רבים מהמהלכים הגדולים בעת שהייתה מוצנעת מאחורי הקלעים. היא גם מאפשרת להאיר אירועים שנדחקו הצדה כאשר הסיפורים ההיסטוריים סופרו מנקודת מבטם של הגברים. כאלה הם למשל הסיפורים על פטירת תשעה מבין 19 התינוקות שהביאה גוטל לעולם. ראשיתו של הסיפור בישיבתה של גוטל סמוך לחלון בבית הוריה, בעודה מתבוננת ברחוב היהודים הקודר והמלוכלך המואר לפתע בדמותו של הבנקאי הצעיר המהלך למולה. כך נטווה רומן חסר מלים, שסופו – לאחר מאמצים בלתי מבוטלים מצדו של המחזר העקשן – בהסכמת אביה של גוטל לנישואי השניים. גם בתמונה זו הפותחת את הרומן במבט החוצה מבעד לחלון יש ממד של סמליות. היא מבטאת את המתח שבין עולם הבית לעולם שבחוץ – עולם היודנגאסה, רחוב היהודים, אך גם העולם שמעבר לו, זה של פרנקפורט הנוצרית שבאותם ימים כמעט לא נתנה ליהודים דריסת רגל בתחומה. בחירתה

האירופית, ובניה ובנותיה, מהדור השני והלאה, נהנו ממנעמי חייה של החברה הגבוהה – ארמונות מפוארים, לבוש על פי מיטב האופנה, ארגון נשפים, צריכת אמנות גבוהה וכן הלאה. עם זאת, הם גם הפכו סמל למי שנשארו נאמנים לבני עמם. הם מימנו מפעלים פילנתרופיים עצומים עבור יהודים נזקקים ומעולם לא הסתירו את מוצאם היהודי. חלקם אפילו הקפידו על נאמנות למסורת היהודית. ליונל – נכדו של מאיר אמשל מהענף הבריטי – היה היהודי הראשון שמונה לפרלמנט הבריטי לאחר שנים ארוכות של מאבק שבסופן התאפשר לו להימנע משבועת הנאמנות הנוצרית. הברון אדמונד בנימין רוטשילד, הנכד הצרפתי, הוא שמימן והציל מקריסה את מפעל המושבות העבריות בארץ ישראל בימי העלייה הראשונה.

מבעד לחלון

הפרק הראשון בסיפור רחב יריעה זה נפרס בספרה החדש של שרה אהרוני, 'אהבתה של גברת רוטשילד', המלווה את קורותיה של משפחת רוטשילד הענפה מנקודת מבטה של 'האם הגדולה' – גוטל אשת מאיר אמשל שנולדה ב-1753. הבחירה בנקודת מבטה כמוקד הסיפור היא ללא ספק בחירה מרעננת, המסיטה את מבטו של הקורא מהגברים העומדים בקדמת הבימה אל האישה שבחברה

והחלפת מקומות מגורים – במהלכים כלכליים המפורטים לפרטי פרטים, וגם באירועים היסטוריים גדולים שנדמה כי המחברת השתדלה שלא לפסוח על אף אחד מהם. בשנים אלה התרחשו אירועים היסטוריים בשפע: עלייה ונפילה של שליטים, תככים פוליטיים, המהפכה הצרפתית, כיבושי נפוליאון, מלחמות שינויים בחקיקה באשר לזכויות היהודים, עליית דמשק ועוד, וכל אלה יוצרים לעתים עומס מייגע ששכרו יוצא בהפסדו.

של מי הקול?

לא פעם גם משתרבת לעלילה נימה דידיקטית, ובסיפור נשזרים מעין נאומים אידאולוגיים פרי השקפתה של המחברת, אך לא תמיד ניתן לומר בוודאות כי אלה משקפים גם את הלכי הרוח של הדמויות ההיסטוריות. כך למשל משיח מאיר אמשל באוזני גוטל טרם שוככם לישון, אגב התייחסות לפולמוס על תרגומו של משה מנדלסון לתורה:

אסור לנו לדרוך במקום. בלימוד, כמו במסחר, יש צורך להתחדש. אילו הייתי ממשיך לעסוק במכירת החפצים המשומשים לא הייתי מגיע רחוק. חשבי על משה מנדלסון. האדם המבריק הזה מנסה להחזיר רעננות של קדמה, להאיר את תורתנו, וזאת הזדמנות פז להכניס אור חדש לחשכת הגטו, ואילו אנו כמו משיבים לו: "סליחה אדוני, אין מקום בגטו הצר שלנו לאור שכזה. אנחנו נמשיך עם שפת הקודש ועם היודנדיזם. אין אנו חפצים בגרמנית... אני חצוי

למרות עושרם הרב, המשיכו גוטל ומאיר אמשל רוטשילד להתגורר באותו בית ברחוב היהודים עד יומם האחרון, אולם צאצאיהם הרבים כבר התגוררו בבתי פאר ברחבי אירופה. רחוב היהודים בפראנקפורט מאוסף ספריית הקונגרס

קלות בין תחנות בחייה של גוטל, ללא צורך להתייחס לכל לידה ולכל פטירה, לכל שידוך ולכל התפתחות בהתנהלות הכלכלית של משפחת רוטשילד. ואכן, הפריסה הרחבה של הסיפור – המבוסס, ראוי לציין, על תחקיר היסטורי מעמיק ומרשים – היא לא פעם בעוכריו. פתחתי בכך שהספר מלווה את אחת הדרמות הגדולות בתולדות העם היהודי, אך כאשר מדובר ברומן היסטורי המבקש להתמקד בסיפור הפרטי של הדמות, ושל המשפחה, ריבוי האירועים יוצר לא פעם גודש פרטים המטשטש את הדרמה המשפחתית והאנושית. מדובר באירועים משפחתיים – לידות, פטירות, נישואין

בשנת תר"ט (1849), כשגוטל בת ה-96 מכנסת את צאצאיה לנאום פרדה על סף פטירתה. כך בעצם מתעד היומן אירועים המתפרסים על פני 79 שנותיה הבוגרות של גוטל, ועל פני 79 השנים הראשונות של שושלת רוטשילד. היומן הדמיוני של גוטל נכתב בקצב בלתי אחיד. לעתים ההפסקות בין כתיבה אחת לאחרת נמשכות ימים אחדים ולעתים שנים רבות, ולא תמיד מתברר מתוך היומן מדוע חלק מהאירועים מתוארים בפירוט רב ואילו אחרים נסקרים בקצרה שנים לאחר התרחשותם. אולי מסגרת סיפורית אחרת, ולא המסגרת הכובלת של יומן, הייתה מאפשרת לדלג ביתר

ריבוי האירועים יוצר לא פעם גודש פרטים המשטשש את הדרמה המשפחתית והאנושית

לפי הרומן גוטל מבקשת להשתית את חיי הנישואים שלה על ערכים רומנטיים בזמן שאלה עוד לא חדרו לרחוב היהודי, ומתווכחת עם מאיר אמשל על טוהר כספו: האם ראוי להשתמש בכסף המממן גם שכירי חרב, והאם ראוי לחשוף מידע על התנהלות השוק בדרכים שאינן על טהרת המוסר. האם דיונים מסוג זה התנהלו באמת באותם ימים? אני נוטה לחשוב שלא. וכך גם באשר למפגשים הבדייוניים כנראה ולדיונים הסוערים המתנהלים לקראת סוף הספר בין גוטל לבין קרל מרקס ובינה לבין היינריך היינה. וכמובן – נבואתה באשר לעלייתו של צורר גרמני שיבקש להשיב את היהודים אל הגטו ולהשמדם בדרכים שאיש עוד לא חזה, או קריאתה המטרימה את החזון הציוני. עוד מופיעים בספר בשפע ביטויים מודרניים, והוא כתוב על פי רוב בשפה עכשווית ולא בשפתם של בני הדור ההוא. ושפה היא כידוע ראי הרעיונות. אפילו התייחסות לרמת הסוכר הגבוהה בדמו של רוטשילד החולה מופיעה בספר, ודומני שגם מודעות לתופעות רפואיות שכאלה לא הייתה קיימת באותם ימים.

אין לי עמדה חד משמעית באשר לכל אלה. רבים יאמרו שמעלתו של רומן היסטורי היא דווקא ביכולתו ליצור דו שיח בין העבר להווה ולהשמיע את קולם של בני דורנו מפייהם של בני הדורות הקודמים, ואולי כך הוא באמת. מכל מקום, קוראי הספר מוזמנים ללוות את קריאתם בשאלה מה מתוך גוטל שהם קוראים הוא אכן קולה של גוטל רוטשילד, ומהו קולה של שרה אהרוני. ׀

בין הצדדים. מצד אחד, הרצון לשמר את הקיים ולא לעורר מלחמת אחים, ומצד שני, הרצון לחדש, לפקוח את העיניים, להתפתח, להתערות עם הסביבה (עמ' 108).

וביתר שאת בנאום הפרדה של גוטל מצאצאיה בערוב ימייה:

עוד אוסיף: היזהרו משאננות. כשנדמה שתמו צרות היהודים מגיעות פורענויות חדשות וטופחות על פנינו. הן הופיעו ב-1819, אחר כך ב-1830, ושוב בשנה שעברה. אם אתם שומעים ורואים שקט, ייתכן מאוד כי זהו שקט זמני. אין זה משנה כיצד נחיה – כעניים ביודנגאסה או כעשירים בטירות פאר, תמיד יימצאו אלה שיטילו בנו דופי ויתנכלו לנו. היינריך היינה הזהיר מפני מה שעלול להתרגש בעולמנו על ידי מי ששורפים ספרים: "במקום שבו שורפים ספרים – שם ישרפו גם בני אדם", אמר. מי יודע, אולי בעוד חמישים שנה או בעוד מאה שנה יקום איזה מטורף ויכריז על פרעות מיוחדות שלא הכרנו עד כה. ואם הוא יחליט להחזיר אותנו לגטו ... ישנו מוצא אחד ויחיד לעתיד לבוא, והוא לשבת על אדמתנו ... אדמת אבותינו. ארץ הקודש. זהו מקומם של היהודים. משם איש לא יוכל לגזור עלינו פרעות ולהשמידנו (עמ' 426).

באשר לאירועים ההיסטוריים המתוארים בספר מידת הדיוק רבה והכתיבה נשענת על תחקיר היסטורי יסודי מצד המחברת, ועל כן הספר יכול ללא ספק לשמש מכשיר ראוי ללימוד ההיסטוריה של התקופה. עם זאת, באשר לאווירה ולהלכי הרוח המשתקפים בספר הרגשתי לא פעם שמעורבת בהם מידה כזו או אחרת של אנכרוניזם ושל ייחוס השקפות ומחשבות המקובלות בימינו לדמויות שבספר. הדימוי הוויזואלי המופיע על כריכת הספר ממחיש זאת היטב: מופיעה שם נערה הלבושה בשמלה מהודרת בעלת מחשוף עמוק, פנינים שזורות בשערה הגולש על כתפיה והיא מעיינת בספר, הרומז מן הסתם ליומן הבדיוני שכתבה גוטל. האם כך נראתה גוטל ההיסטורית בגטו היהודי? קרוב לוודאי שלא. גם האופנה המקובלת בין חברותיה של גוטל לכתוב יומנים ולהראותם זו לזו, בשעה שגוטל מתייחדת בכך שהיא מסתירה את כתביה, אינה תואמת את רוח התקופה שבה רק נערות מעטות למדו לכתוב, ומעטות עוד יותר העלו את הרהוריהן על הכתב. הכתיבה האוטוביוגרפית באותה תקופה, שהייתה מעטה ממילא, הייתה בעיקרה כתיבת זיכרונות מאוחרת ולא כתיבת יומנים, ויש בכך כדי להעיד על התודעה העצמית של בני הזמן ועל האופן שבו תפסו את קורותיהם.

שאלה המלווה רומנים היסטוריים באשר הם – ולא תמיד ניתן להכריע בה – היא האמנם יש חובה להקפיד על דיוק היסטורי מלא בכל פרטי הסיפור. כאמור,